

Середньовічні подорожі.

З моменту виникнення Арабського халіфату з центром в містах Дамаск, а потім Багдад, виникає і розвивається своєрідна арабська культура. Для неї характерне активне запозичення і засвоєння культур різноманітних народів і, що найголовніше, досягнень античної грецької і римської культур. Можна сказати, що не європейці, а араби, в досить своєрідній формі, являються продовжувачами школи античних географів.

Араби багато мандрують. Це і військові походи та експедиції, але більшою мірою, це торгівля. З великих міст Середземномор'я їх шляхи морем і сушею простягаються на далеку північ в Поволжя і південний Урал, в середню течію Дніпра, на схід по Великому Шовковому шляху, на південь в Індію, Малакку, на острови. І при цьому всі купці освічені, ведуть дорожні нотатки, щедрі на власні висновки.

Ібн Хордадбех зібрав і обробив велику кількість документів і донесень арабських чиновників і купців про азійські країни, описав маршрути з Європи в Китай і по Дону та Волзі в «Книзі шляхів і держав» на початку ХХ ст, тоді ж Ібн Руст склав енциклопедію «Дорогі Цінності» де дав опис народів східної Європи; Ібн Фадлан описав свою мандрівку в центральній Азії і Поволжі у 921-922 роках.

Великі мандрівки здійснив багдадський араб Масуді. Він бував у Передній і Центральній Азії, Кавказі, Африці, можливо, на Яві і в Китаї. Написав дві великі праці географічного і геологічного характеру.

Великий хорезмський учений Біруні був одним з найвидатніших географів XI ст.. Він детально описував Іранське нагір'я, північну Індію.

Арабський учений Ідрісі, що жив у XI ст, відомий своїми картами, які він складав по розповідях мандрівників.

У XIII столітті ученим Якута було складено багатотомний географічний словник, що використовував матеріали не тільки мусульманські чи античні, а й

візантійські і європейські. Він багато мандрував, був в Середземномор'ї, Ірані, Середній Азії.

Але найвідомішим мандрівником середньовіччя із мусульманських купців був марокканець-бербер Ібн Батута. За 25 років мандрівок він пройшов, проплив і проїхав понад 130 000 км від Сахарської Африки до Східнокитайського моря, від Шрі-Ланки до Русі. Його книга «Мандрівки Ібн Батути» являлася одним із надійніших джерел інформації про світ в ті часи.

Уявлення арабів про світ, знайомство з різними культурами породили чарівні казки з неймовірними пригодами і подорожами, створили високу поезію і цікаве та своєрідне розуміння навколишнього світу.

Середньовічна Європа не виділялася особливими географічними досягненнями. Світогляд європейців, особливо першого тисячоліття, був вельми обмежений. Інформація про навколишній світ привносилася діловитими і рухливими арабськими та єврейськими купцями, що освоїли землі від «Срібного шляху» на півночі до «Пряних островів» на півдні. Освіта і знання, в тому числі і географічні, з великими труднощами завойовували Європу.

Ситуація змінилася тільки у XI столітті. Перенаселена Європа, бідна і наповнена «по вінця» релігійним фанатизмом, «вихлюпнулася» хрестовими походами, які повністю змінили уявлення європейців про світ.

Із 1096 року по 1291 рік об'єднані війська Західної Європи в семи хрестових походах воювали за Гроб Господень і не тільки... Перебуваючи на «цивілізованому Сході» горді воїни Заходу багато чого запозичили, пізнали і усвідомили. Ну і, звичайно, багато чого вивезли. За ці роки значно збагатилися на золото купецькі республіки Італії, які почали контролювати основні торгові шляхи. Багато лицарів, потрапивши в полон, становилися найманцями в екзотичних країнах. Священики, несучи «слово Господнє», шукали далеку країну «царя-священника Іоанна» і проникали в південну і центральну Азію.

Вчені збагачувалися інформацією в арабських університетах і візантійських школах... Античне знання поверталось в Європу.

Майже одночасно з європейськими походами, у XII столітті в невідомих нетрях між Сибіром і Китаєм, зароджується держава монголів. У XIII столітті об'єднані племена степів очолює Темуджин і назустріч європейській експансії поширюється полум'я монгольських походів. За кілька десятиріч років велика імперія Чингіз хана (Темуджина) простягнулася через всю Євразію від Чорного до Жовтого моря. Монголи жорстоко «відкривали» континент для себе.

Побачивши в монголах природних союзників проти мусульман, хрестоносці прагнули зав'язати з ними союзні відносини, тим паче, що в монгольському війську було багато християн східного обряду (несторіан). Папа Римський Інокентій IV використовує в посольських цілях монахів домініканського і францисканського орденів. У 1245 році монахи Плано Карпіні і Бенедикт Поляк поїхали в ставку великого хана – Каракорум. Вони рухалися через Русь. Карпіні в своїх записках описує нашу територію після монголо-татарської навали: «...людей майже ніде не було. Всі поселення спалені... Лише вовки і собаки гризуться між собою.» Потім шлях послів пролягав через каспійські степи і центральну Азію. Плано Карпіні досить детально розповідає про монгольську імперію і народи, що її населяють.

Яскраву і багату з географічної точки зору подорож в центральну Азію здійснив у 1252-1253 роках фламандець Рубрук. Місія його була направлена на створення військового союзу між монголами і французькими хрестоносцями. Маршрут пролягав із Палестини до Чорного моря, звідти до Волги, потім через степи центральної Азії. Рубрук дуже детально описує місцевість і одним з перших підтверджує факт впадіння Волги в Каспійське море. Описує він також річку Ілі, озеро Балхаш, Центрально-азійські нагір'я. Назад Рубрук повертався більш північним шляхом, потім повернув до Каспійського моря і через Кавказ і Вірменське нагір'я вернувся в Ліван. З географічної точки зору він першим в європейській літературі вказав на наявність високих гір в центрі Азії,

спостерігаючи за напрямком течії річок, зібрав досить повні дані про народи середньої і східної Азії.

Слідом за послами та на схід рушили європейські купці. Переважно це були торговці з багатих італійських міст-держав. Їхали вони з різними місіями як дипломатичними, так і шпигунськими. Та все таки, купців в першу чергу цікавила «практика торгівлі». Так був названий у XIV столітті відомий італійський довідник-путівник по країнах Азії флорентійця Пеголетті. І що цікаво, дана книжка мала і іншу назву «Книга опису країн». Ним розпочалася європейська комерційна географія, хоча араби писали подібні путівники набагато раніше.

Найбільш знаменитою книгою європейського середньовіччя, без сумніву, вважається «Книга про різноманіття світу» Марко Поло. Вона виділяється яскравістю описання і зроблена людиною, яка особисто спостерігала і пережила написане.

Сім'я венеційських купців Поло була видатними мандрівниками. Батько і дядько Марко Поло три рази перетинали Азію від Генуї до Каракорума, від Адріатичного моря до Південно-Китайського. Перша їх мандрівка відбулася 1261 року. Вони побували в Китаї і повернулися до Венеції у 1269 році. Через два роки разом з ними в подорож до Китаю вирушає і 17-річний Марко. Дорога була довга і складна. Вона проходила через Малу Азію, Ірак, Іран, Афганістан. У своїй книзі Поло дає короткий, але достовірний опис Паміру і сусідніх гірських хребтів Гіндукушу та Алаю. Потім мандрівники перетинають пустелю Такла-Макан і через пустелю Гобі їдуть в Каракорум, а далі в Пекін – столицю величезної монгольської імперії Цінь. Більше 15 років Марко з батьком і дядьком жили тут, знаходячись на службі у великого хана Хубілая. У цей час вони, можливо першими з європейців, подорожують по східному Китаю. У 1291 році китайська флотилія, на якій знаходились Поло, рушила на далекий південь. Під час цієї мандрівки вона пройшла повз острів Суматру, півострів Малакка, Шрі-Ланку та Індостан в Перську затоку. Після більш як трирічного плавання, венеціанці у 1295 році повернулися на батьківщину. Потрапивши, по

невияснених причинах, в генуезьку в'язницю, Марко Поло розповів свою історію другому в'язню Рустічано, який її і записав. У XIV-XV століттях книга Марко Поло була одним з головних довідників для картографів і відіграла надзвичайно велику роль в історії майбутніх відкриттів. Вона увійшла до Золотого фонду світової літератури і є однією з небагатьох творів того часу, які читаються і нині.

З інших європейських мандрівників, після Марко Поло, далеко на схід Азії мандрував францисканський монах Одоріко. Він у 1318-1330 роках побував в Індії, Шрі-Ланці, Китаї, Тибеті, першим описав легендарну Лхасу. Одоріко писав сповнену і правдою, і фантазіями книгу яку, нажаль, так і не встиг закінчити...

Венеційський купець Конті у 1424-1444 роках мандрував по півдню і південному сходу Азії, першим з європейців побував в М'янмі. По його розповідях написана книга «Чотири розповіді про мінливість долі».

Не тільки купці західної Європи прагнули до багатого та загадкового сходу. Руські купці також часто вели свої справи з арабськими і індійськими торговцями. Ще з часів раннього середньовіччя в житті східної Європи велику роль відігравав «Волзький шлях». Для міжнародної торгівлі він мав більше значення, ніж відомий шлях «З варяг у греки». По річках з далекої півночі і заходу купці везли свій товар в столицю Золотої орди – місто Сарай. А на зустріч їм, туди ж, через Каспійське море пливли флотилії персів та індійців. Певно не один руський купець бував як в Ірані, так і в південніших країнах. Відомо, що новгородські ушкуйники (купці-пірати), були частими гостями на Каспії і Волзі. Але конкретно відомо тільки те, про що залишилися писемні джерела.

Найбільш відомим географічно точним і достовірним залишається руський аналог книги Марко Поло, що дивом уцілів після смерті свого власника. Це знамените «Ходіння за три моря» купця з міста Твер Афанасія Никітіна. Це історія його «бізнесу», його життя, його роздумів і страждань.

Ця довга подорож розпочалась у 1466 році і проходила з півночі на південь через Русь, Золоту орду, Іран. Нікітін, зазнавши пограбування і невдачі в торгівлі, перетнув Каспійське і Аравійське моря, кілька років проживав в Індії і детально описав все, що він там бачив. На зворотному шляху мандрівка йшла повз Аравію, через Чорне море, по Дніпру. У 1475 році під час епідемії чуми Нікітін помирає в місті Смоленськ.

Важливість цієї подорожі в тому, що Нікітін був першим європейцем, який дав дуже правдивий опис середньовічної Індії, змалювавши її просто, реалістично і діловито.

Друга столиця Русі місто Новгород було відоме і знане як великий торговий центр всієї північно-східної Європи. Деякий час воно входило до торгового союзу німецьких міст - Ганзи. У XIII-XIV столітті це було одне з небагатьох міст, що вціліло під час монголо-татарської навали, і навіть посилося. Підприємливі жителі Новгорода організовували широкомасштабні експедиції (в основному військового характеру) в пошуках пушного звіру і дорогоцінних бивнів моржа. Таким чином, поступово освоювалась європейська північ побережжя Білого моря. Пізніше новгородські ушкуйники починають по великих річках Кама, Печора, Північна Двіна та їх притоках проникати у загадкові приуральські райони. За даними деяких істориків, новгородці могли бути там ще у XI столітті. У XII-XIII століттях у літописах відзначається про походи вже за Урал, а в середині XV століття вперше з'являється географічна назва – Сибір. Так називають територію за «Кам'яним поясом» (Уральським хребтом). Не пізніше кінця XV століття руські промисловики помори виходять до річки Об, а потім до півострова Ямал.